

7. Лановик М. Українська усна народна творчість: Навч. посібник / М. Лановик, З. Лановик. – К.: Знання-Прес, 2006. – 591 с.

8. Лисяк-Рудницький І. Україна між сходом і Заходом / І. Лисяк-Рудницький // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : в 2 т. / [пер. з англ. М. Базік, У. Гавришків, Я. Грицака та ін.]. – Т.1. – К.: Основи, 1994. – С. 1 – 9.

9. Митрополит Іларіон (Огієнко). Дохристиянські вірування українського народу [Іст.-реліг. моногр.] / І. Огієнко ; [Вид. др.]. – Видавництво: Вінніпег, «Волинь» (1965) / Київ, Обереги, 1995. – 424 с.

10. Мойсеев І. Храм української культури (філософія семіосфери): Посібник-дослідження / Всеукраїнський фольклорно-етнографічний центр «Рідна хата». – К., 1996. – 464 с.

11. Огієнко І. Українська церква: Нариси з історії Української Православної Церкви: У 2 т.: Т. 1 / І. Огієнко (архієпископ

Холмський і Підляський). – Прага, Вид.-во Ю. Тищенко, 1942. – 236 с.

12. Пуларія Т. Жіночий архетип у міфопоетичній традиції української культури (на матеріалі народної культури Середньої та Нижньої Наддніпряниці): автореф. дис. ... канд. культурології : 26.00.01 / Т. В. Пуларія; Тавр. нац. ун-т ім. В.І. Вернадського. – Сімф., 2011. – 20 с.

13. Рыбаков Б. Язычество древних славян / Б. Рыбаков. – М.: София, Гелиос, 2002. – 592 с.

14. Степовик Д. Иконология и иконография / Д. Степовик. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – 320 с.

15. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / В. Янів. – Мюнхен: Український вільний університет, 1993. – 343 с.

О. Богомолец

ЯЗЫЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ КИЕВОРУССКОЙ ИКОНОПИСИ

В статье освещены особенности трансформации византийской иконописи и храмового строительства на киеворусской территории. На этом фоне отражено общий обереговый характер храмового строительства Руси и выявлено доминирование культа Богородицы. Продемонстрировано маргинализацию образа и иконы Христа в славянском мировоззрении, которая, как показано в статье, была обусловлена действием традиционного для земледельческой культуры архетипа Матери.

Ключевые слова: архетип, Богородица, икона, образ, Макошь, Род, православие, Сварог, Христос, язычництво,

O. Bogomolets

DIMENSION OF KYIVAN RUS PAGAN ICONOGRAPHY

This article reveals the peculiarities of transformation of Byzantine iconography and temple construction on the territory of Kievan Rus. The general nature of guarding temple construction of and revealed the dominance of the cult of the Virgin reflected on this background. There was shown marginalization image and icon of Christ in the Slavic world view, which is displayed in the article, was due to the influence of traditional for agriculture culture archetype Mother. Along with the others the polysemantic content of the image "Virgin Oranta" was found, and stressed its Slavic origins.

Keywords: archetype, Virgin, icon, image, Makosh, Rod, Orthodoxy, Svarog, Christ, paganism.

УДК 1.147

І.П. Печеранський

ЮРОДСТВО ВАСИЛЯ ЕКЗЕМПЛЯРСЬКОГО І СУЧАСНІСТЬ

Київський національний університет культури і мистецтв

Анотація. У статті проаналізований феномен юродства в контексті творчості професора морального богослов'я Київської духовної академії Василя Екземплярського (1875-1933). Визначено зміст та важливість цього поняття для реставрації ідеалів суспільно-церковного і світського «здорового» життя в сучасному глобальному світі.

Ключові слова: Київська духовна академія, Василь Екземплярський, юродство, православно-академічний теїзм, моральне богослов'я.

Вступ

Небезпека втрати традиційних для українського суспільства релігійно-моральних цінностей тісно пов'язана з тими соціальними катаклізмами та техногенними катастрофами, які пережила наша країна впродовж минулого століття. Чи не свідчить це, що людина відступила від Бога, забула Його заповіді, і не лише ті, що стосуються любові до ближнього, але й ті, в яких йдеться про моральне вдосконалення: «Отож, будьте досконалі, як досконалий Отець ваш Небесний!» (Матвій 5:48). Технічний прогрес не має глибокого трансцендентного виміру, а тому супроводжується стихійно-іраціональними наслідками, що виявляються не лише у відступництві від Бога, але й у нерозумінні того, що «позитивні начала» життя соціуму вкорінені у глибинах релігійного досвіду, ігнорування значення яких може призвести до безповоротних руйнівних наслідків. Саме тому ключову роль у цьому відношенні відіграє етос релігійного досвіду, що консолідує та підтримує моральні сили народу чи країни, перетворюючи останні

на цілісне «духовно-душевне тіло», яке протистоїть внутрішнім та зовнішнім загрозам.

Моральний релятивізм сучасності, адаптуючись до різних раціональних форм життя, поступово та підступно трансформується, протидіючи силі аргументів як світської, так і богословської етики. Православна догматика, по суті, поглинається «океаном історичного часу», тому актуальність звернення до спадщини київського духовно-академічного теїзму рубежу XIX-XX століть, його філософічності, зумовлена, на нашу думку, кризою в контексті догматичного типу християнського дискурсу, яка викликана «архаїзацією» церковної свідомості під егідою одномірного клерикалізму та конфесійного ексклюзивізму (О. Дубровський). З іншого боку, в умовах постсекуляризму та постнігілізму поступово наближається криза релігійної ідентичності на пострадянському просторі, яка є наслідком зростання неконтрольованої «інтеріоризації» та «інтимізації» релігійної віри, що деформує духовно-культурний простір

конфесійних товариств, руйнуючи необхідні механізми спадковості духовної традиції [2, с. 98].

Мету дослідження становить звернення до спадщини «філософуючих богословів», зокрема, таких постатей, як професор морального богослов'я Київської духовної академії *Василь Ілліч Екземплярський* (1875-1933) та його *концепції юродства*, яка може стати у нагоді не лише в процесі критики «позитивістського» дискурсу православ'я чи «об'єктивістської» неосхоластики XIX століття, але й тоді, коли йдеться про переосмислення етичних підвалин сучасного світу.

Основна частина

«Сьогодні, – наголошує Й. Рацінґер, – ми живемо в епоху другого Просвітництва, яке не тільки залишило далеко позаду формулу *Deus sive natura*, а й збавило ірраціоналізм марксистської ідеології сподівання та замість неї постулює раціональну мету, що називається *новим світовим порядком* і має стати єдиною суттєвою етичною нормою» [3, с. 103]. Разом із тим, не важко помітити, що такий порядок тепер майже всюди межує з безумством, яке має досить цікаву природу. Сучасна доба хоч і відзначається згаданим нами постнігілізмом, проте, сприймаючи технократичні наслідки глобалізації, породжує *профанне «nihilo»* як гомогенно-нейтральне утворення. Фронтальна «профанізація» життєвого простору, як спрощення та деформація усього існуючого, призводить до *тоталітарного імманентизму*, який продукує суб'єктивну самотність. Перенасичені великі мегаполіси, в яких життя повністю підкорене «тиранії моменту», насправді генерують лише «фантомну близькість», створюючи постійні бар'єри між людиною та життям на зразок того, що Ж. Бодрійяр називав «літургією об'єктів». Цим самим призводячи до самозабуття як Життя, так і Людини. За таких умов у соціумі не залишається місця для універсалізму святості, натомість, на думку П. Слотердайка, наявна лише «роз'їдаюча дія цинізму», що відроджує культ інтимності та демонструє, за Р. Сеннеттом, ефект «падіння публічної людини».

Отже, якщо раніше у XVIII ст. вважали, що диявол приховувався за забобонами, чинячи опір діям розуму, то сьогодні він діє відкрито, бо інструменталізація життя, як головне знаряддя «секуляризованого пекла», з одного боку, а смерть розуму в філософії завдяки популярності ніцшеанства, неофрейдизму, неомарксизму, постмодернізму, з іншого, – створили для нього якомога сприятливу атмосферу. Аморалізуючи та десакралізуючи сучасний світ, людина вбиває у собі «*homo religiosus*», натомість «атеїзація» свідомості та «інтимізація» життя породжують, за словами М. Еліаде, під дією «онтологічної мутації» *quasi-релігію*, так звану «магію буденності», де екран телевізора або музика, що лунає з навушників у громадському транспорті, набагато реальніші за людину, яка в цей час знаходиться поруч. Ця руйнівна сила буденності, як правило, дуже добре уживається з технічною раціональністю, а остання, беручи за основу критерії функціональності та ефективності покращення життя, виправдовує ставлення до людини як до експериментального матеріалу, не помічаючи того, як у життя останньої

приходить образ ніцшеанської «безодні», а великі міста, згадуючи слова російського філософа М. Федорова, втілюють у собі «розбрат» та «війну», перетворюючи життя індивідів у власних оселях на існування в тюремних камерах.

Саме сьогодні, в добу «великих ілюзій», як ніколи відчувається *потяг до святості*. Досвід присутності трансцендентного, що втілює у собі «святий», не може замінити навіть самий аскетичний та непримиримий моралізм. За словами Т. Горичевої: «Святе допомагає вийти з дрімотного імманентизму» [1, с. 9]. У цьому контексті, християнський ідеал юродства є як ніколи актуальним, адже, що може протистояти сучасному анархізму та логіці безумства як не *безумство святості*. За цих умов жодні спекулятивні сурогати, на кшталт спінозівського *amor Dei intellectualis* або кантівських постулатів практичного розуму, вже не діють. Для того, щоб здобути перемогу над сучасним божевільям, потрібно самому перетворитися на божевільного або навіть «біснுவатого» в душі Петра Верховенського з роману «Біси» Ф. Достоевського.

Юродство, власне, є досвідом такого перетворення-перевтілення, який ми зустрічаємо у творчості В. Екземплярського. Юродство у православ'ї постає такою формою божевілья, що проявляється та розкривається у «спразі до безумства». Імідж респектабельності та елітарності є згубним для Церкви як інституту. Біль за Церкву ранила його душу. Вчений не заперечує догмат про святість Церкви, навпаки, віра в істинну Церкву повинна відродитись, очиститись від бруду дискредитації та марнославства сьогодні. Очиститись має сучасне богослов'я, адже «якщо наше богослов'я покликане бути слугою Христа в світі, тоді воно повинно сповідувати й проповідувати істину Христову у всій її чистоті та осяйній красі, а не спотворювати в угоду початкам, які панують в нашому наявному житті. І стверджував, що не варто й не потрібно слідувати духові часу в розумінні вічного та абсолютного, не варто і не потрібно виправдовувати зло на основі християнства» [6, с. 17]. Звідси дискретність та «пошматованість» суспільно-церковного життя, на його думку, корінням своїм сягає захисту клерикальних інтересів, де, насправді, за ширмою ієрархічного абсолютизму криються окремі акценти певної групи церковних владик.

Звідси зрозумілим є «біль за Церкву» київського богослова. У 1913 р. в Києві виходить праця «Євангеліє і суспільне життя», а 1915 р. у Петрограді побачила світ робота «Євангеліє Ісуса Христа перед судом Ніцше». Стосовно першої роботи, то, на нашу думку, її варто сприймати як певну узагальнюючу спробу численних пошуків професора морального богослов'я КДА у 1900-х рр., які були спрямовані на те, щоб подолати схоластику та педантизм у богословській науці, наблизити останню до «духу та життя» християнства, зробити відкритою до різних суспільних викликів. Саме тому, під виглядом проблеми співвідношення Церкви і суспільства у творчості В. Екземплярського проглядається антитеза етики індивідуалістичної християнсько-соціальної. Моральна концепція євангельського ідеалу, яка має засновуватися на вірі у страждання Христа, що постає найвищим проявом божественної любові, заклин-

кає київського вченого до етичного максималізму та соціального радикалізму.

Соціальне лихо індивідуалістичної моралі, яке дісталось й церковних верхів, не кажучи вже про звичайних мирян, змушує В. Екземплярського звертатися до проблеми витоків християнської любові. Феномен любові посідає чи не найголовніше місце в творчості київського філософа. У цьому відношенні на особливу увагу заслуговує праця «Християнське юродство і християнська сила» (1916). У чому ж криється феномен любові? Враховуючи, що світоглядним підґрунтям підходу дослідника є теоцентризм, зрозуміло, чому любов у нього має характеристики всезагальності та універсальності, адже це вільне служіння світу вічних сутностей. Сприйнята як основа життя, любов виступає тією силою, що долає егоїзм та розкриває в людині божественні характеристики, відкриває образ Бога в його розумінні, тим самим, надаючи безумовного значення людській сутності. Любов – дієва та творча сила. Зі слів вченого: «Любов до Бога – тільки через любов до світу Божого, до землі, до людей. І це – джерело нових випробувань християнської віри та надії, і це – юродство самої любові християнина до Бога. Любов – цариця життя» [8, с. 140].

В любові відкривається реальність «Іншого» або «Ти» згідно із законом «дарування та жертви», шляхом особистого самоприниження та зречення власного розуму. «Бо написано: Я погублю мудрість премудрих, а розум розумних відкину» (1 Кор. 1:19) – заручившись цією цитатою, богослов протиставляє вузько-прагматичному раціоналізмові та егоїзмові, що знаходиться у керма сучасного життя, вселенське начало віри, а «безумство та юродство» вчення Христа – «мудрості» світу. Можливо саме у цьому і проявляється ніцшеанський пафос В. Екземплярського. Сила християнської віри – безумство розуму, що втілюється у образі сповідання у житті християнського юродства як найвищої мудрості. Активізується така віра на шляху самозреченої любові, що передбачає вільне преклоніння нашого розуму та нашої совісті. «Тому християнин не лише не може, але й не повинен відмовлятися від «власного розуму та всіх його критеріїв», тому що тільки у світлі його може і безумство Євангелія зрозуміти як найвищу мудрість... Вся сутність моїх тверджень у тому, що оцінки світових явищ і самих здібностей людини суттєво відмінні в християнстві й поза християнською свідомістю, настільки відмінні, що християнин може й мусить являтися безумним в очах світу» [7, с. 61]. Жертвою й вистражданою є ця любов, оскільки в жертву приноситься власне «Я», власний егоїзм, і лишень тоді людина розуміє сенс та глибину життя, здобуваючи радість у стражданні. Для В. Екземплярського юродство цієї любові полягає у тому, що вона є не лише любов'ю-емоцією, а й любов'ю-чеснотою, яка здійснює катарсис та приводить до морального вдосконалення віруючого. Вона долає «межі розуму», мудрості цього світу та здійснює перехід до релігійної віри як «вільної стихії душі», де господарями залишаються Бог та людина. Мова йде про «дитячодовірливе слідування Господу» як джерелу християнської сили та мудрості.

Сенс світоглядної боротьби людини, що об'єднує В. Екземплярського та Л. Шестова, полягає у неможливості девальвувати цінність погляду на неї як на емоційну істоту, адже саме тут приховується моральна унікальність. На думку Г. Ріккертта: «Оригінальність є, так би мовити, *ratio cognoscendi* (від лат. – розум, що пізнає), який запевнює нас у тому, що життя зберігається у своїй чистій самотності та не приймає до свого потоку нічого зайвого, а також не відливає його у якісь зовнішні по відношенню до неї форми, об'єктивовані, окам'янілі форми. Такого ж витлумачення вимагає одне з настроїв сучасної *релігійності*» [4, с. 278]. Ця релігійність є ворожою по відношенню до «сотеріологічної» функції раціональності та за сприяння інтелектуальної іронії розкриває істинне значення «божественного свавілля» на відміну від гармонії та порядку. Саме тому підходам обох мислителів притаманний той таки духовний анархізм, для якого характерний особливий інтерес до будь-якої форми маргінального досвіду (світогляд первісних народів, юродливих, психічно або фізично хворих людей). Якщо у афоризмі №14 другої частини «Апофеозу безпідставності» Л. Шестов обіцяє «складати гімни юродству, руйнуванню, безумству, хаосу, п'ямі» [5, с. 104], то В. Екземплярський помірковано ставиться до захоплення різного роду містичними доктринами, які тягнуть до ірраціоналізму та інтуїтивізму, адже вбачає у цьому небезпеку апофатисти або «негативної» теології. Православні догмати, на його думку, не мають розчинитися у досвіді негацій чи містичному екстазі, втрачаючи духовний зміст та моральний ефект. У межах свого лібералізму київський богослов мав намір відродити топіку духовної практики, тобто онтологічний вимір релігійної віри, її справжній потенціал, звертаючись до досвіду безумства пророків, святих та мучеників, роблячи акцент на духовно-емоційній чистоті одкровення, простоті та відкритості любові, тоді як Л. Шестов, здійснюючи реконструкцію раціоналістичної та ідеалістичної метафізики, пропонує дещо «рафіноване» юродство у формі інтелектуального епатажу, який не властивий православно-академічному теїзму.

Апріорна метафізика та церковний «позитивізм» схиляють віруючу людину до сприйняття існуючих у світі абсолютних законів і норм, вимагаючи тим самим духовного смирення. Але чи не підігрують вони у цьому сучасному неораціоналізмові, сприяючи «омертвінню» форм життя? Тиражування численних релігійно-метафізичних доктрин насправді не здатне пробудити глибокої та потаємної теїстичної інтуїції, що постає таїнством та лежить в основі віросвідомості. Забуття цієї інтуїції віддаляє людину від того ж таки Абсолюту, перетворюючи усі її вчинки з етичних на математичні, а саму людину на продукт, який можна виробляти, а не зачинати. Київський богослов ще наприкінці XIX століття наголошував на тому, що необхідно по-новому вчитися жити, що означає також вчитися страждати. Лише юродливий в змозі примирити віру та розум у інтимній та чутливій чистоті духовного поневіряння як заклику до обмеження нищівних процесів релятивізації як соціального, так і особистого життя, адже безумство

не погибель, а спасіння, яке необхідне людині для позбавлення від «жахів життя».

Висновки

Отже, методологічний потенціал концепції юродства у моральній теології В. Екземплярського, її значення для сучасної духовної культури, зокрема й християнської, є вельми очевидне. Юродиві чимось нагадують Дон Кіхота М. де Сервантеса чи князя Мишкіна Ф. Достоевського, однак це їхнє наївне безумство таким видається лише на перший погляд. Насправді специфіка християнського юродства полягає не у втечі у такий спосіб від світу, а у боротьбі з його недоліками. *Юродство – істинне безумство, яке, по-перше, уникає впливу тотальної «влади об'єктивної», по-друге, за допомогою екзистенційних категорій апофатичності, безглуздя й парадоксу знаходиться ніби «по ту сторону добра та зла», уникаючи вад здорового глузду та умовностей життя, а насправді за допомогою геніального «каліцтва» відкриває істинний містичний вимір буття, по-третє, юродивий, як «дурень християнський», пізнає світ та Бога шляхом рятівної потворності, в якій приховується скорбота за неуніфікованим світом.* Всепоглинаюча сила любові юродивого, на думку київського вченого, тяжіє до неадекватних та «хворобливих» форм поведінки на

фоні стандартизованої одномірності сьогодення, але саме в ній сутність віри як «зустрічі» людини з Особистістю Творця та Всевишнього.

Список літератури

1. Горичева Т. Православие и постмодернизм /Т. Горичева. – Л.: Изд-во Ленин. ун-та, 1991. – 64 с.
2. Малин И. Современная философия деятельного па-стырства: от одиночества к обретению смысла /И. Малин // Перспективы христианской философии в России: сб. ст. Междунар. философ.-богослов. семинар; соредактор.: М.Н.Черенков, И.И. Малин (сост. сб.) [и др.]. – Москва: Изд-во Ассоциация «Духовное возрождение», НИЦ Поволжья «Нижегородское религиозно-научное общество», 2010. – С. 96-107.
3. Рацінґер Й. Цінності в часи перемін. Долання майбутніх викликів / Й. Рацінґер; [пер. з нім. О. Конкевича]. – Львів: Місіонер, 2006. – 168 с.
4. Риккерт Г. Философия жизни / Г. Риккерт. – К.: Ника-Центр, Вист-С, 1998. – 507 с.
5. Шестов Л. Сочинения в 2-х томах /Л. Шестов. – Томск: Водолей, 1996. – Т 2. – 448 с.
6. Экземплярский В. Несколько слов уволенного профессора духовной Академии в защиту своего богословского направления / В. Экземплярский // Его же. За что меня осудили? – К., 1912. – С. 3-20.
7. Экземплярский В. И. Несколько слов о христианском юродстве и о христианской силе / В. И. Экземплярский // Христианская мысль. – 1916. – №11. – С. 59-72.
8. Экземплярский В. Христианское юродство и христианская сила (К вопросу о смысле жизни) / В. Экземплярский // Христианская мысль. – 2004. – №1. – С. 123-146.

И. Печеранский

ЮРОДСТВО ВАСИЛИЯ ЭКЗЕМПЛЯРСКОГО И СОВРЕМЕННОСТЬ

В статье проанализирован феномен юродства в контексте творчества профессора нравственного богословия Киевской духовной академии Василия Экземплярского (1875-1933). Определены содержание и важность этого понятия для реставрации идеалов общественно-церковной и светской «здоровой» жизни в современном глобальном мире.

Ключевые слова: Киевская духовная академия, Василий Экземплярский, юродство, православно-академический теизм, моральное богословие.

I. Pecheransky

VASILY EKZEMPLYARSKY'S IDIOCY AND MODERNITY

The article deals with the phenomenon of idiocy in the context of art of Vasil Ekzemplyarsky (1875-1933) a professor of moral theology of the Kiev Theological Academy. Content and the importance of this concept for the restoration of the ideals of social and church and secular "healthy" life in the modern globalized world are defined.

Key words: Kiev Theological Academy, Vasil Ekzemplyarsky, idiocy, Orthodox academic theism, moral theology.

УДК 21+215:130.2

А.І. Яковенко

ОСОБЛИВОСТІ РЕЛІГІЙНОГО СКЛАДНИКА В СИСТЕМІ ХРИСТІЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ

Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля

Анотація. У статті здійснюється християнсько-екзистенційний аналіз проблематики християнської системи виховання в контексті релігійно-філософського дослідження та експлікація традиційно-християнського ідеалу виховання особистості враховуючи різні рівні Євангельської рефлексії.

Ключові слова: Свята Трійця, Біблія, релігія, мораль, християнський ідеал, християнське виховання, Ісус Христос.

Вступ

Сучасний зміст виховання, як зазначено в «Національній програмі виховання дітей та молоді в Україні» та в дорученні Президента України № 1-1/657 від 08.07.2005 року «Щодо подолання морально-духовної кризи суспільства», складає науково обґрунтовану систему загальнокультурних і національних цінностей та відповідну сукупність соціально значущих якостей особистості, що характеризують ставлення до суспільства й держави. Це, у свою чергу, підтверджує необхідність подальшого ви-

вчення зазначеної проблеми в рамках співвідношення християнських духовно-моральних імперативів суспільного устрою життя із законами світського розвитку України загалом.

Мета статті – дослідити потенціал духовних цінностей християнської системи виховання, пропонуючи нове розуміння побудови християнської ціннісної орієнтації, коли конкретне індивідуальне гармонійно сполучається із загальним суспільним, кінцеве усвідомлюється через вічне, набувається вмотивованість доброчинності в соціокультурному просторі.